

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaienesst'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

BALANDBANK

Halfweg Oostende-Nieuwpoort, op nauwelijks 5 km uit de kust, ligt de *Balandbank*. Deze kleine zandbank is amper een kilometer breed en ligt op een kruispunt van 'zeewegen'. Niet alleen zijn vorming, maar ook de etymologische verklaring van zijn naam blijkt gehuld in een sfeer van geheimzinnigheid.

Op een kruispunt van 'zeewegen'

De *Balandbank* bevindt zich in de overloop van de Stroombank en de Nieuwpoortbank, en zit geprangd tussen de oostelijk gelegen ebgedomineerde diepte Grote Rede en de westelijke vloedgedomineerde geul Westdiep. Mogelijk net omdat deze geulen respectievelijk eb- (zuidwest gericht) en vloedgedomineerd (noordoost gericht) zijn, ontstaat in het tussengebied een systematische zandophoping als die van de *Balandbank*. Het vrij grove zand contrasteert er met het fijne tot zeer fijne zand van de naburige geulen, en is als gegeven vrij uniek voor de dichtste kustzone (Van Lancker 1999). De bank komt overigens nergens boven water uit, met de ondiepste plekken nog gemakkelijk 3m onder laagwaterniveau. De *Balandbank* kan beschouwd worden als een reeks van een 10-tal evenwijdig verlopen noord-zuid strekkende grote zandgolven, die in lengte afnemen van west naar oost, en zelf weer bedekt zijn met duinen van 0,5-2m hoog.

Opmerkelijk stabiel

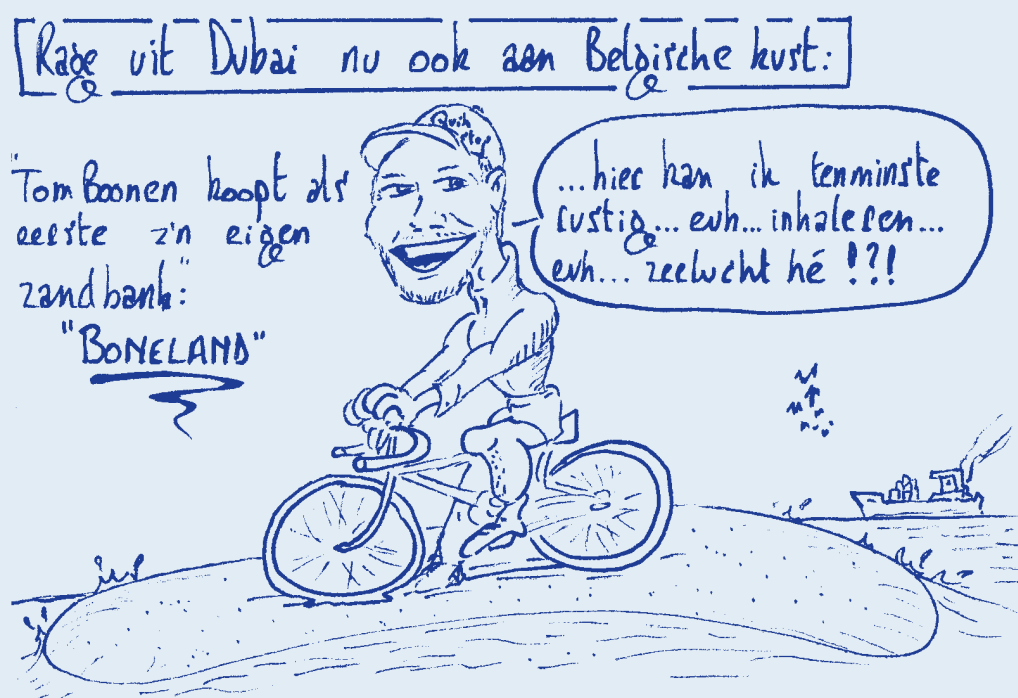
Wie zich enigszins verdiept in de voor geschiedenis van deze kleine, fijne zandbank ontkomt niet aan een gevoel van verwondering. Hoe is het mogelijk dat een dergelijke verhevenheid van de zeebodem zo stabiel blijkt in de tijd? In de *Spiegel der Zeevaart*,

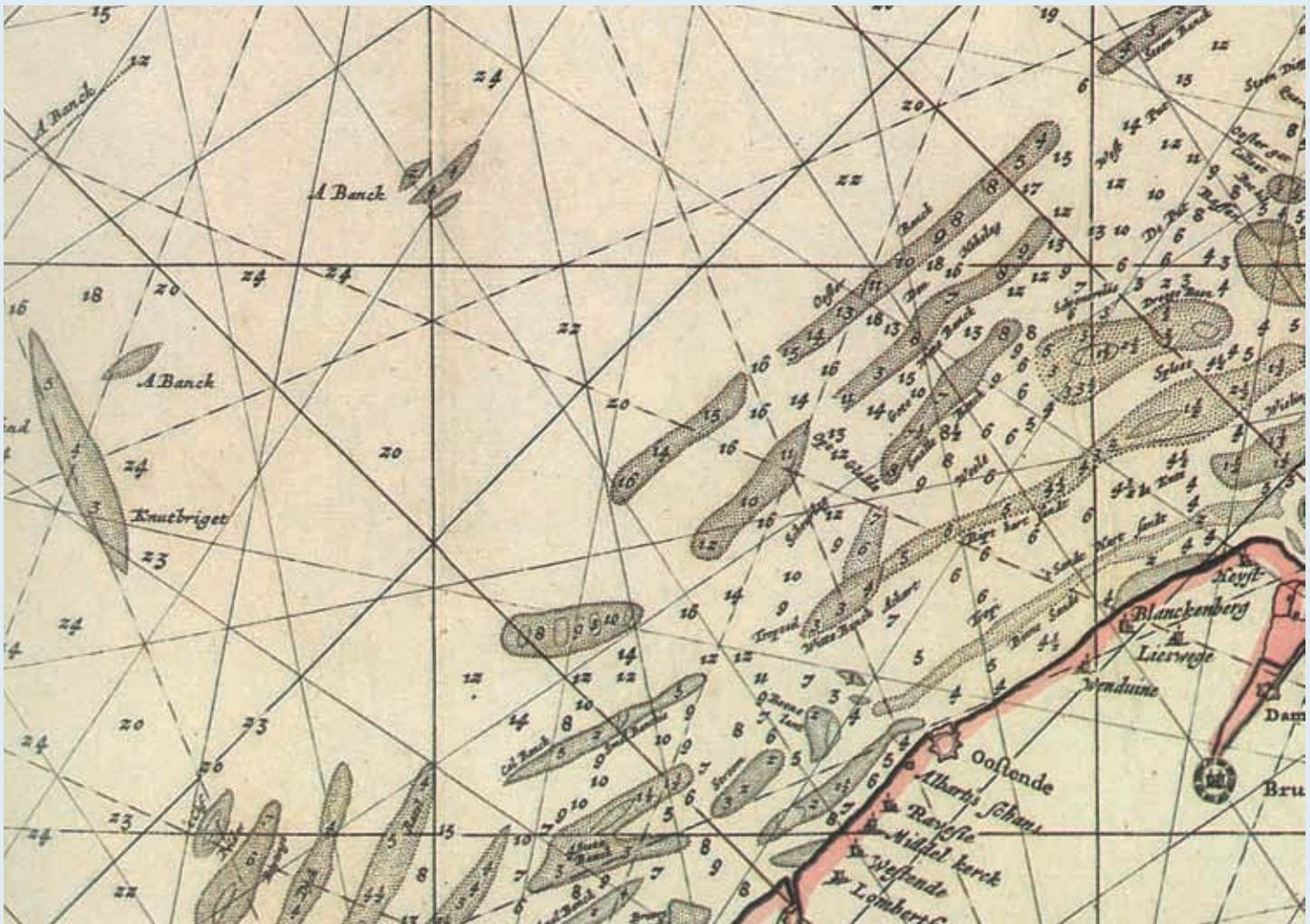
een kaart uit 1584-1585 van Lucas Jansz Waghenaer, is de bank nog niet terug te vinden. Maar vanaf 1666 (kaart Pieter Goos in *Vlaanderen in Oude Kaarten*) duikt er op de lokatie van de huidige Balandbank een zandbank op, zij het met de naam *Boone lant*. Onder deze naam (ook soms *Boonlant* of *Boone Land* gespeld) blijft de bank tot in de 18de eeuw te traceren. Op de *Carte Générale des Bancs de Flandres* van kapitein Stessels uit 1866 is hij van het toneel verdwenen, maar hij duikt weer op op de hydrografische kaart van 1924-1929, nu onder de naam *Balandbank*. Mogelijk hebben de baggerwerken in het begin van de 20ste eeuw, die een geul uitdiepten door de Stroombank naar de haven van Oostende, hierin een rol gespeeld.

Zandkorrels zo dik als bonen?

Aangezien onze bank bij zijn oudste vermelding en ook nog op 18de-eeuwse kaarten *Boneland/Boonland* wordt genoemd, mogen we ervan uitgaan dat dit zijn oorspronkelijke naam is. Daarbij rijst ten eerste de vraag naar de betekenis en de motivering van die naam en ten tweede die naar de verhouding tussen *Boneland/Boonland* en het pas in de 20de eeuw geattesteerde *Baland*.

Laten we beginnen met de eerste vraag. De naam is samengesteld met het grondwoord *land*, dat wel meer voorkwam in namen van zandbanken (b.v. *Nieulandt*, *Eyerlandt*). In het eerste deel kunnen we moeilijk iets anders herkennen dan *boon*, de benaming voor de bekende peulvrucht. Letterlijk betekent het woord dus 'land waarop bonen groeien'. Maar aangezien op een zandbank natuurlijk geen gewassen konden

■ Reeds in 1666, op de kaart van Pieter Goes, duikt op de plaats van de huidige Balandbank ten westen van Oostende het toponiem Boone Lant op (Bossu, 1983)

worden geteeld, verbergt het eerste deel van ons toponiem misschien een woord met toevallig dezelfde klankgedaante als de plantnaam, maar van een andere oorsprong en met een andere betekenis. Welnu, zo'n woord blijkt in de historische woordenschat van het Nederlands niet te vinden.

Dus toch maar de peulvrucht. Kan de naamgeving van metaforische oorsprong zijn, m.a.w. werd de zandbank zo genoemd omdat hij de naamgevers om de een of andere reden aan een boonland of toch aan bonen deed denken? Wie weet, ligt hier het benoemingsmotief dat we zoeken: het zand van deze bank was namelijk opmerkelijk grof van korrel, veel grover dan het zand dat normaal in onze wateren en op onze stranden wordt aangetroffen. Vanuit dat gegeven is het misschien niet vergezocht dat men die grote, dikke korrels vergeleek met bonen en de bank enigszins schertsend als een bonenakker benoemde.

Baland: een mysterie

Hoe de oorspronkelijke naam *Boneland/Boonland* tot *Baland* evolueerde, is allerm minst duidelijk. Toponiemen staan weliswaar te allen tijde bloot aan volksetymologische wijzigingen, maar het lijkt ons ongerijmd dat een samenstelling met zo'n

gewoon en alom gebruikelijk woord als *boon* etymologisch onherkenbaar zou zijn geworden en bijgevolg verbasterd tot *baland*. Dat laatste kan immers onmogelijk doorzichtiger worden genoemd dan *boonland*, aangezien er van een Nederlandse soortnaam *baland* nergens sprake is, noch in de standaardtaal, noch in enig dialect en ook niet in historische bronnen. Wél komt het voor in de toponymie van westelijk Vlaanderen: De Flou vermeldt niet minder dan 16 toponiemen van die gedaante, allemaal eigennamen voor land. Het lijkt een wisselvorm van *bolland*, dat 'moerassig, veenachtig land' betekent. Maar ook het woord *bolland* is al eeuwen uit de gewone woordenschat verdwenen. Het valt dus niet in te zien hoe *baland*, een naam die ten vroegste van de negentiende eeuw dateert, het product kan zijn van een volksetymologische aanpassing van *boonland* aan een dialectische variant *balland* van het woord *bolland* dat in een ander taalstadium thuis hoort. Is het dan denkbaar dat de jonge naam *Baland* onafhankelijk van het oude *Bone Lant* is ontstaan? Weinig waarschijnlijk bij twee namen die qua klankstructuur en morfologische opbouw zo goed op elkaar gelijken...

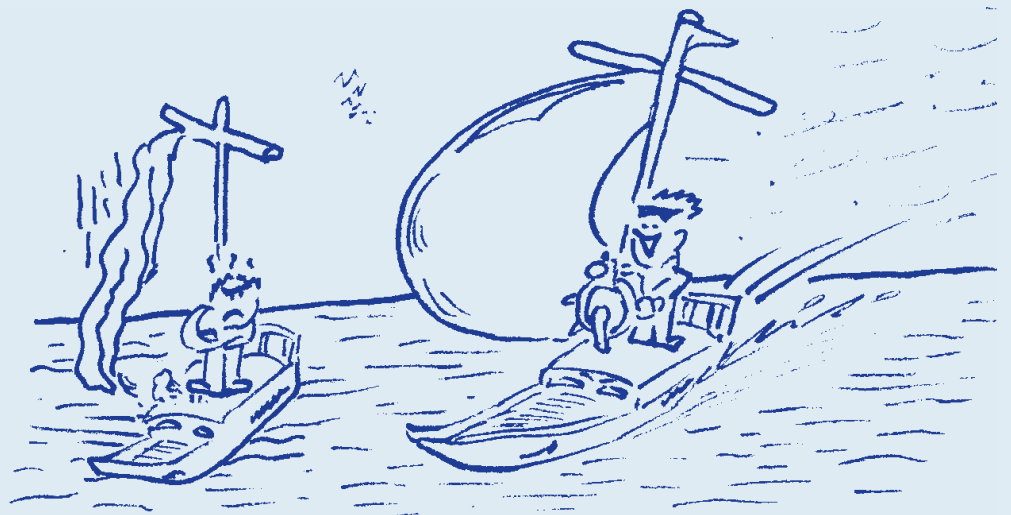
Met dank aan de Hydrografische Dienst (Johan Verstraeten).

LIJ EN LOEF

Het gezegde ‘iemand de loef afsteken’ is alom bekend. Het betekent ‘iemand vóór zijn’ en gaat terug op de betekenis van *loef* als de windzijde van een schip. Immers, door langs de windzijde van een ander jacht te gaan zeilen, neem je dat letterlijk de wind uit de zeilen, en bouw je zelf een voorsprong op ten koste van de ander. Het tegengestelde van ‘loef’ of windzijde, is dan ‘lij’ of windluwte.

‘Loef’ zo oud als de straat...

In de thans gebruikelijke betekenis - ‘de zijde van een schip waar de wind inkomt, de kant waar een bij het zeilen overhellend schip het hoogst uit het water steekt, d.i. tegengesteld aan lij’ (Woordenboek der Nederlandsche Taal - WNT) - zou *loef* een verkorting zijn van *loefzijde*, d.i. de plaats waar zich de “loef” bevond. Het woord *loef* wordt voor het eerst vermeld in het woordenboek van Kiliaan (1599). Anders dan in het Middelnederduits, waar *lof* wél teruggevonden wordt voor ‘loefzijde’, zijn er in Middelnederlandse bronnen tot nu toe geen sporen van *loef* teruggevonden. Toch moet het woord ook in het Nederlands erg oud zijn, want al in een Hollandse bron uit de eerste helft van de 14de eeuw komt het werkwoord *loveren* voor. Het is van het zelfstandig naamwoord *loef* afgeleid, en betekent ‘zigzag tegen de wind in zeilen’. Uit dit *loveren* ontstond overigens de nu nog gebruikelijke vorm *laveren*, door resp. klemtoonverspringing (*lóveren* > *lovéren*) en klinkerwisseling in de onbeklemtoonde lettergreep (*lovéren* > *lavéren*) (Etymologisch Woordenboek van de Nederlandse taal - EWN, cfr. *laveren*).

Het Nederlands als inspiratiebron voor vreemde talen

De ouderdom van het Nederlandse *loef* blijkt verder uit het feit dat het al in de 12de eeuw door het Oudfrans aan het Nederlands is ontleend als *louf*: ‘coin inférieur d’une basse voile qui est du côté du vent’. De huidige Franse zeeterm *lof*, het Engelse *luf*, het Duitse *Luv* (waarnaast ook *Luvseite*), het Friese *loef* (waarnaast *loefside*) en het Zweeds *love* zijn alle uit het Nederlands overgenomen, aldus het EWN. Volgens dat woordenboek zou *loef* oorspronkelijk zoets als ‘plat voorwerp, blad’ hebben betekend. Dat wordt afgeleid uit de betekenissen van het zusterwoord van *loef* in de oudere stadia van andere Germaanse talen: zowel het Oudnoors *lofi* als het Gotisch *lofa* betekenen ‘handpalm, het vlakke van de hand’. Het woord moet ook in het Oudengels bestaan hebben aangezien daar een substantief *glóf* voorkomt. Dit *glóf* is net als het Oudnoorse *glöfi* afgeleid uit de gangbare vorm van *loef*, door middel van een voorvoegsel *ge-*. Het leeft in het huidige Engels voort als *glove* ‘handschoen’. In het EWN wordt gesteld dat er zich aan de loefzijde van het schip een soort van hulproer zou hebben bevonden, dat onder meer uit een plat stuk bestond, waarop de naam zinspeelt.

In de beschutting van...

De *lij* ligt tegenover de *loef* en is de zijde van het vaartuig die van de wind is afgekeerd. Het woord is niet teruggevonden in Middelnederlandse bronnen. De oudste vermelding ervan staat in het woordenboek van Kiliaan (1599). Die late attestatie is waarschijnlijk toeval, toe te schrijven aan de beperktheid van de bronnen waarop onze Middelnederlandse woordenboeken gebaseerd zijn. Het woord is immers al teruggevonden in de oudste stadia van enkele Germaanse zusters talen van het Nederlands,

wat laat veronderstellen dat het ook al in het Oudnederlands voorkwam. De oudste betekenis lijkt ‘beschutting’ te zijn geweest, een toepassing die aangetroffen is in het Oudsaksische en Oudengelse *hleō*, het Oudfriese *hli* en het Oudnoorse *hlé*. Dat Oudnoorse woord is ook al gevonden met de specifieke betekenis ‘lijzijde van een vaartuig’. Die betekenis geldt voor de moderne opvolgers van alle genoemde oude vormen, nl. het Duits *Lee* (blijkbaar door het Hoogduits ontleend aan het Nederduits, de dochtertaal van het Oudsaksisch), het Engelse *lee*, het Nieuwfranse *lij* en het Zweedse *lä*. Gezien zijn geografische verspreiding is *lij* duidelijk een Noordzeegermaans woord, waarvoor de etymologie een Germaanse grondvorm *hlewa* reconstrueren, met als betekenis ‘beschutting, beschutte plaats’. Dat woord is in zijn voor geschiedenis nauw verwant met *luw*, dat ‘beschut, windvrij’ betekent.

Tot slot moet nog worden opgemerkt dat de standaardtalige vorm *lij* bevreemdend is, aangezien we klankwettig *lie* zouden verwachten. De klinker is immers in oorsprong dezelfde als in woorden als *diep* en *lief*. Wél etymologisch “correct” is de uitspraak in de West-Vlaamse kustdialecten. Daar zegt men *lieë*, zoals men ook *dieëpe* en *lieëf* zegt.

Bronnen

- BOSSU, J. 1983. Vlaanderen in oude kaarten. Lannoo i.s.m. Mappamundi: 168pp.
- VAN LANCKER, V. 1999. Sediment and morphodynamics of a siliciclastic near coastal area, in relation to hydrodynamical and meteorological conditions: Belgian continental shelf. PhD-thesis Ugent: 193pp.
- WNT: M. de Vries, L.A. te Winkel e.a., *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Delen I-XXIX. 's-Gravenhage/Leiden etc.: M. Nijhoff/A.W. Sijthoff etc., 1882-1998. Supplement I. 's-Gravenhage/Leiden etc.: M. Nijhoff/A.W. Sijthoff etc., 1956. Aanvullingen delen I-III. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers, 2001.
- EWN – Etymologisch Woordenboek van het Nederlands: M. Philippa, F. Debrabandere, A. Quak, T. Schoonheim & N. van der Sijs (Eds). Amsterdam University Press.

AD/RBSC